

Pogledi na Bartola

Uredil Igor Bratož, izdala revija *Literatura*, zbirka *Novi pristopi*,
Ljubljana 1991, 142 strani.

v

Ze prvi spis *Težave z Bartvlom* Janka Kosa nam razkrije nekaj osnovnih problemov, ki jih je imel pisatelj s samim seboj in drugi, raziskovalci njegovega dela, z njim. Ena takšnih težav, kij o raziskuje Kos z vso svojo erudicijo, je gotovo izvor vrhovnega izreka izmailcev: "Nič ni resnično, vseje dovoljeno". Do Kosove razprave so se vsi raziskovalci Bartolovega *Alamuta* (Marta Silvester, Nada Ulaga, Miran Košuta) zadovoljili s tezo, daje našel pisec ta izrek v preštudiranih orientoloških študijah.

Temeljna Kosova dilemaja torej bila, ali je izrek res izmaelitska last ali pa gaje povzel po maksimi iz Nietzschejevega spisa *Tako je govoril Zaratustral* Janko Kos je tako preštudiral vsa dela, ki jih je imel takrat Bartol v rokah, in dognal, da v teh virih tega izreka ni mogoče najti. Le Gustav Fliigel citira v svoji *Geschichte der Araber* izrek: "Nič ne verjeti in vse smeti storiti" in še to v nejasnem kontekstu, ki je posledica nesporazuma med Fliiglom in njegovim učiteljem de Sacyjem. Iz tega sledi, daje izrek povzet po Nietzscheju, kar napelje pisca razprave na raziskovanje korelacij med *Alamutom* in evropskim nihilizmom.

Nadalje Janko Kos ovrže Bartolovo lastno trditev o zgodovinski resničnosti romana. Pisatelj je namreč študiral le vire starejšega zgodovinopisja, ki so bili napisani s stališča ortodoksnega islama in so imel izmaelitstvo za krivoversko ali brezbožno, novejše raziskave pa to zanikujejo. Kos ovrže tudi tezo o aktualnosti romana in zvezo Hasana Ibn Sabe z diktatorji tridesetih let (Mussolini, Hitler, Stalin), saj njegove ideje niso primerljive s teorijo in prakso slednjih treh.

Tako mora imeti Hasan Ibn Saba korenine prav v nihilizmu. Zanimivo paje, daje Bartol kasneje svoje ničejanstvo javno zanikal, vpliv pisca dela *Tako je govoril Zaratustra* pa je celo skušal pomanjšati ali razveljaviti, kljub temu daje v letih 1929-30 prevedel nekaj odlomkov iz te knjige.

V istem času je po Bartolovem lastnem priznanju nanj vplival tudi Josip Vidmar s svojim esejem *Cankarjeva človečnost*, kjer se tudi pojavlja sintagma "Vseje dovoljeno". V povojnem času je skušal Bartol dokazati, da obstaja zavrnitev nihilizma že v samem romanu. Modrosti Hasana Ibn Sabe ni imel za pozitivno temo romana, njej nasproti pa naj bi bile postavljene drugačne vrednote (prijateljstvo, žeja po resnici). Če je pri *Kralju na Betajnovi* še krščanska antiteza, ki se lahko upre nadvladi nihilizma, je v *Alamutu* volja do moči brez tekmecev. Le nekolikanj je omejena s čutnostjo in narodnoosvobodilnim bojem proti Seldžukom. *Alamut* je po Janku Kosu najdoslednejša tematizacija evropske nihilistične problematike v slovenski literaturi.

Na Kosovo razpravljanje o aktualizaciji Hasana Ibn Sabe lahko navežemo tudi razpravo Toma Virka Lik Klementa Juga v delu *Vladimirja Bartola*. Tako kot Kos je tudi Virk mnenja, da Bartol diktatorjevega amoralizma ni radikaliziral v smer hitlerjanskega brezumja, ampak gaje nevtaliziral s transmisijo etične v ontološko sfero, skrivno gibalo tega paje fascinacija s Klementom Jugom. Mogoče gaje primerjati s Seiduno, ko se ta dokončno umakne. Jug je bil nekakšen zaseben Bartolov arhetip, saj je cenil njegovo samoodločitev cilja in zvestobo le-temu. Tako je Bartol vpleten v skrajno fazo evropskega nihilizma, zato je tudi Virk mnenja, da ga ni mogoče uvrstiti v postmodernizem.

O tem razpravlja tudi Marko Juvan v svojem spisu *Alamut - enciklopedični roman*. Juvan je dokazal, da gre tako pri Bartolu kot kasneje pri Ecu za pomenske konverzije - odbite ali prikrite odnosnice iz evropske tradicije materializma, skepticizma, epikurejstva, subjektivizma in relativizma pripisuje v romanu vzhodnjaškim osebam in vzpostavlja spomensko besednih sestavov, besed, besedil, misli, podob in zgodb iz dveh različnih kulturnih prostorov. Prav z medbesedilnostjo se kaže roman *Alamut* sumljivo podoben *Imenu rože* in postmodernizmu.

Toda razložek od postmodernistične realizacije enciklopedičnega romana se kaže v tem, daje vse tuje gradivo pretvorjeno v zrcalo enotni "resničnosti" subjektovga izjavljanja in da se sklada s predstavljenim zgodovinskim svetom.

In kakšen je položaj perzijske književnosti v Bartolovem/4/a/HMIu? Tega problema se je lotila Irena Novak-Popov (*Citatperzijske književnosti v Bartolovem Alamutu*). Po njenem se je pisec omejil vsaj na dve deli: ne Firduzijev ep *Šah-Name* in na gnomično liriko Omarja Hajama. Perzijska književnost vstopa v roman kot del predstavljenega sveta. Bartolu služijo žanri za karakterizacijo oseb (npr. refleksivna pesem za Hasana Ibn Sabo). Iz Firduzijeve knjige kraljev je preslikal v metabesedilo ljubezenski trikotnik (Mirjam, Seiduna, Ibn Tahir), preslikavanje pa se lahko od izvirnika oddalji in predrugači v kontrast (iz grešnice v nežno ljubimko). Še obsežnejša paje razsejana lirika Omarja Hajama, domnevnega Ibn Sabovega sošolca, čigar rubajji se ujemajo z alamutskim okoljem. Po vzorcu povzemanja in delnega sintetiziranja je Bartol iz njegove lirike izbral tiste ideologeme, ki jih je mogel uskladiti s koncepcijo romana. Bartolovo citiranje je po Ireni Novak-Popov konstruktivno in od daleč spominja na Goethejevo odkrivanje Hafisa, je pa podrejeno idološkimi in političnim pretenzijam romana.

Nekakšen uvod v raziskovanje Bertolove kratke proze paje napisal drago Bajt v *Problemu Bartolove esejistike*, kjer je dokazal, da so vsi njegovi članki in eseji znanstvena priprava za njegov opus magnus. Zlasti pomemben je esej *Med človekom in bogom*, v katerem razpravlja o demoničnem (pesniški dar), ki prisili Goetheja, da se je odpovedal Lili. Ob tem pa Bajt razpravlja o žanrskem modelu prispodobe, saj je Bartol razglašal a/m<ia za prispodobo, ki se po Bajtu že četrtilič aktualizira v Homeiniju.

V zborniku sta tudi dve študiji, ki primerjata Bartola s sodobniki. V spisu *Literarna oseba kot osrednji pripovedni element v Bartolovi in Zupanovi prozi* je Helga Glušič zapisala, da je za oba značilno zanimanje za nenavadna duševna stanja: Zupana zanima JAZ v odnosu do sistema vrednot, Bartola pa človek kot raziskovalno gradivo, objekt opazovanja. Bartolove osebe skušajo spremeniti svet, Zupanove pa obvladujejo samega sebe in jih spreminjanje sveta ne

zanima. Tako je Zupanov junak svobodni zmagovalec, Bartolov pa zadovoljeni premaganec ali moralni obsojenec.

Lado Kralj se je odločil raziskati pomemben trikotnik v slovenski književnosti med Bartolom, Mrzelom in Gramom, ki so drag drugemu veljali za referenčno točko. Gram je štel Mrzela za najboljšega slovenskega pisatelja, cenil paje tudi Bartola. Mrzel je visoko postavljal Grama, Bartol samega sebe, Mrzela paje imel celo za najslabšega. Kralj je dokazal, daje imel Gram Mrzela za svoj alter ego, hkrati paje tudi Mrzel visoko cenil svojega učitelja, obenem paje bil stična točka med Gramom in Bartolom. Gram ni mogel razumeti, daje Mrzel doživel uspeh, on pa ne, čeprav sta si bila podobna. Tega ni mogel doumeti niti Bartol, saj sta si bila z Mrzelom tako različna. Dediščina Cankarjevega simbolizma se muje zdela neprimerna, saj izražanju sentimenta, svetobolja in mistike ni priznaval umetniške vrednosti — sentimentalna literatura škoduje odpornosti naroda, njegov razvoj pa kvarji etična zahteva, naj bo poet resigniran, pesimističen in fatalističen. Tudi zato je bil Mrzel zanj izvržek slovenske literature. Njun spor se nadaljuje v teoretsko razpravo o novelistiki, ki jo Kralj dokončno zaključil s poimenovanjem Bartolove kratke proze za feljtone — literarne komentarije vsakdanjega življenja.

V spisu *Vprašanje recepcije Bartolovega "Alamuta"* je Boris Paternu nakazal tri faze v sprejemanju njegovega romana. Prvo recepcijo sta motili nerealistična poetika konstrukcije in tuja filozofsko-moralna stran. Drugo recepcijo nam v zborniku na kratko prikaže Tone Peršak (*Fenomenalnostfenomena "Vladimir Bartol"*), ko je postal Bartol patron slovenskih postmodernistov. Tretja in poslednja recepcija njegovega dela pa se odpira prav s tem zbornikom. Zanj naj bi bila značilna mima presoja stvari, vsekar paje veliko pravičnejša od prve, ki jo je, skupaj z Bartolovo takratno držo, najbolje nakazal prav Lado Kralj: "Literarni kanon je v tem času priznaval dva ideološka referenčna okvirja, simbolizem cankarjanskega tipa in socialni realizem, z zadržki pa celo tretjega, časovno vmesnega, tj. avantgardizem. Bartol se ni ravnal po nobenem od njih in v tem je treba videti nenačuden pogum, če že kaj drugega ne. (str. 124)"